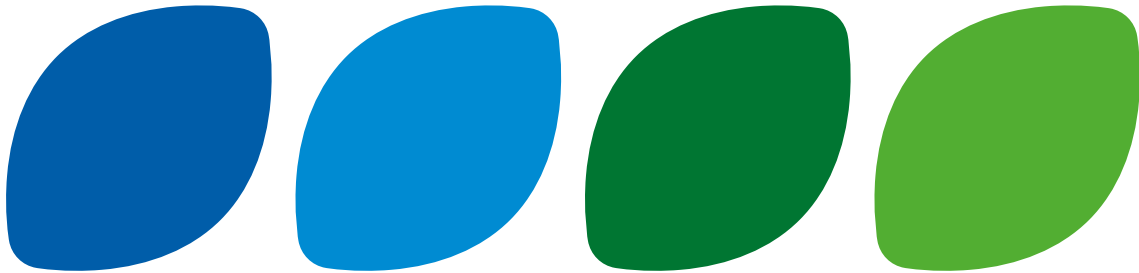

ETMV

**Elintarvikemarkkinavaltuutettu
Livsmedelsmarknadsombudsmannen
The Food Market Ombudsman**

Elintarvikemarkkinavaltuutetun kysely 2022

**Tapani Yrjölä
7.2.2023
tapani.yrjola@etmv.fi**

TAUSTA

Elintarvikemarkkinalain tavoitteena on parantaa elintarvikemarkkinoiden toimivuutta sekä turvata elintarvikeketjun heikommassa asemassa olevien toimijoiden asemaa. Elintarvikemarkkinalaki tuli voimaan Suomessa vuoden 2019 alusta. Ensimmäinen elintarvikemarkkinavaltuutettu aloitti virassaan syksyllä 2019. Elintarvikemarkkinalakia muutettiin niin, että se toimii Euroopan unionin ns. kauppatapadirektiivin kansallisena toimeenpanona. Lakimuutos tuli voimaan syksyllä 2021.

Elintarvikemarkkinalaissa on listattu kauppatapadirektiiviin perustuvia kiellettyjä kauppatapoja, jotka koskevat esimerkiksi maksuaikoja sekä tilausten peruutuksia ja palautuksia. Lisäksi laissa säädetään muun muassa kirjallisista toimitussopimuksista ja kohtuuttomien sopimusehtojen käytöstä. Elintarvikemarkkinavaltuutetun tehtävänä on valvoa lain kieltojen ja säästösten noudattamista elintarvikeketjussa.

Kysely ja sen toteuttaminen

Elintarvikemarkkinavaltuutettu toteutti elintarvikeketjun toimijoiden parissa kyselyn, jolla selvitettiin valtuutetun ja elintarvikemarkkinoita sääntelevien säästösten tunnettuutta sekä valtuutetun tiettyjen tuotosten tunnettuutta. Lisäksi kyselyssä selvitettiin epäreilujen kauppatapojen yleisyyttä elintarvikemarkkinoilla sekä elintarvikemarkkinalain vaikutuksia elintarvikeketjun toimintaa.

Kysely toteutettiin nettikyselynä webpropol-ympäristössä 11.11.-12.12.2023. Kyselyn vastaajat rekrytoitiin valtuutetun ja sen sidosryhmien sosiaalisen median kanavien ja muun viestinnän kautta. Vastaajanäyte oli siis täysin kontrolloimaton. Myös vastaajamäärä jäi vaatimattomaksi. Niinpä kyselyn tulokset eivät ole yleistettävissä koskemaan koko elintarvikeketjua tai mitään sen toimijoita. Samasta syystä kyselyn tuloksia ei ollut mahdollista ryhmitellä kuin vastaajiin, jotka toimivat alkutuotannossa tai teollisuudessa. Kaikki vastaajat eivät kuitenkaan toimineet alkutuotannossa eikä teollisuudessa. Myös heidän vastauksensa ovat mukana kaikkien vastaajien tuloksissa.

Tulokset saattavat olla vinoutuneita, mutta tarjoavat kuitenkin hyödyllistä, suuntaa-antavaa lisätietoa selvitetystä asiasta. On kuitenkin muistettava, että merkittävä osa muutoksista ja eroista viime vuoteen verrattuna voi johtua siitä, että vastaajat eivät ole vastaavia kuin viime vuonna.

Elintarvikemarkkinavaltuutettu toteutti vastaavat kyselyn vuonna 2021. Tämän vuoden tuloksia verrataan soveltuvin osin viime vuoden kyselyn tuloksiin.

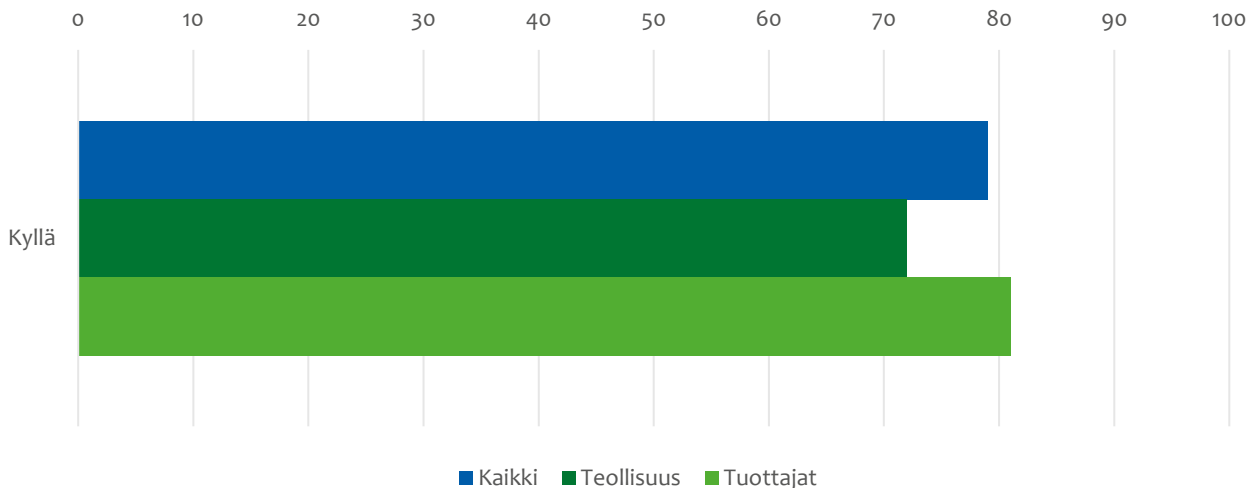
Kyselyn vastaajat

Kyselyyn vastasi yhteensä 107 vastaajaa. Vastaajista 59 % oli alkutuotannon edustajia ja 27 % työskenteli elintarviketeollisuusyritysten palveluksessa. Loput vastaavat olivat muita elintarvikeketjun toimijoita, mutta yksittäisten ryhmien vastaajamäärät jäivät niin pieniksi, ettei niitä tietosuojasyistä voida julkistaa.

KYSELYN TULOKSET

Elintarvikemarkkinlain tunnettuus

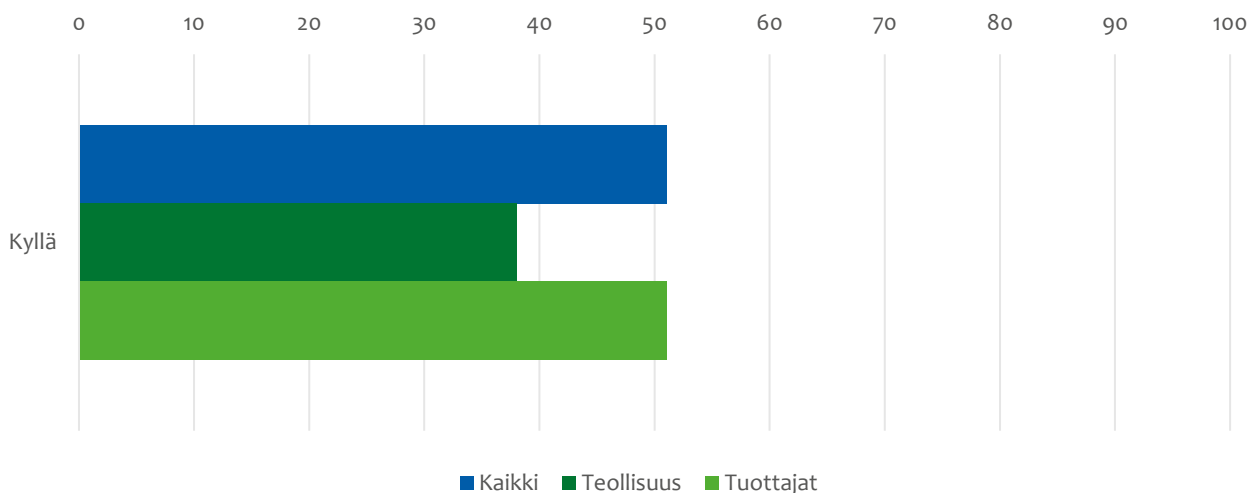
Kyselyssä selvitettiin vuonna 2019 voimaan tulleen elintarvikemarkkinalain ja sen vuonna 2021 voimaan tulleen uudistuksen tunnettuutta. Vastaajista lähes neljä viidestä tiesi, että Suomessa on voimassa elintarvikemarkkinalaki. Tunnettuus oli hieman suurempaa tuottajien kuin teollisuudessa työskentelevien keskuudessa.

Tiesitkö, että Suomessa on vuodesta 2019 asti ollut voimassa elintarvikemarkkinalaki?

Tunnettuus oli lisääntynyt merkittävästi, sillä vuonna 2021 tehdyssä kyselyssä kaksi kolmesta vastaajista tiesi elintarvikemarkkinalaista, kun vuonna 2022 vastaava osuus oli 79 %.

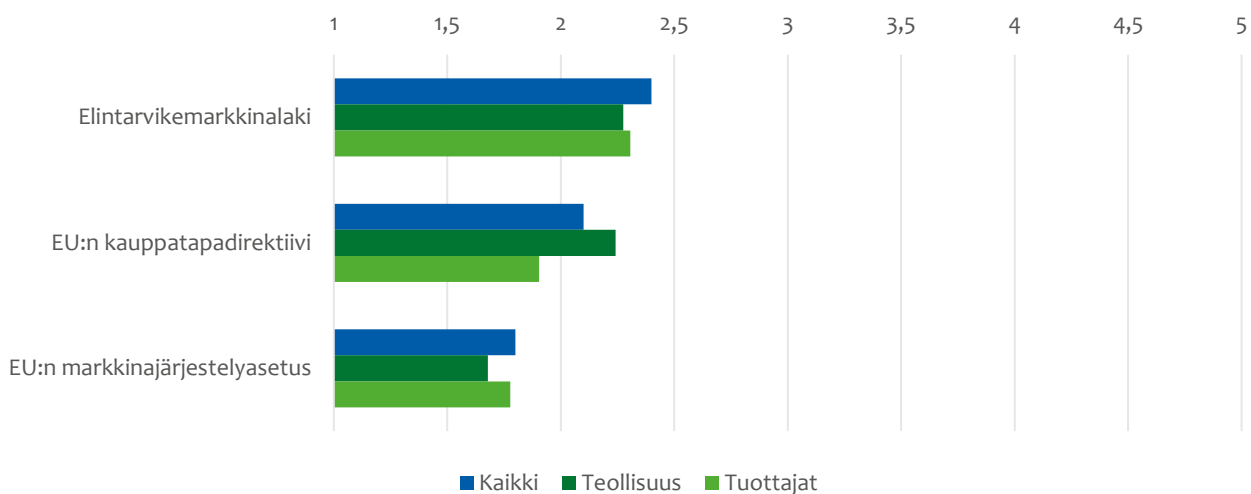
Kyselyn vastaajista 50 % tiesi, että elintarvikemarkkinalakia on uudistettu vuonna 2021. Myös uudistus oli laajemmin tunnettu tuottajien kuin elintarviketeollisuudessa työskentelevien parissa. Tuottajista lakiuudistuksesta tiesi 50 % vastanneista, kun elintarviketeollisuuden parissa työskentelevistä lakiuudistus oli tuttu 38 %:lle vastaajista.

Tiesitkö, että elintarvikemarkkinalakia on uudistettu 2021?

Myös lakiuudistuksen tunnettuus oli lisääntynyt viime vuonna toteutettuun kyselyyn verrattuna. Tuoreessa kyselyssä lakiuudistuksesta tiesi 51 % kaikista vastaajista. Vastaava osuus vuoden 2021 kyselyn vastaajista oli 41 %.

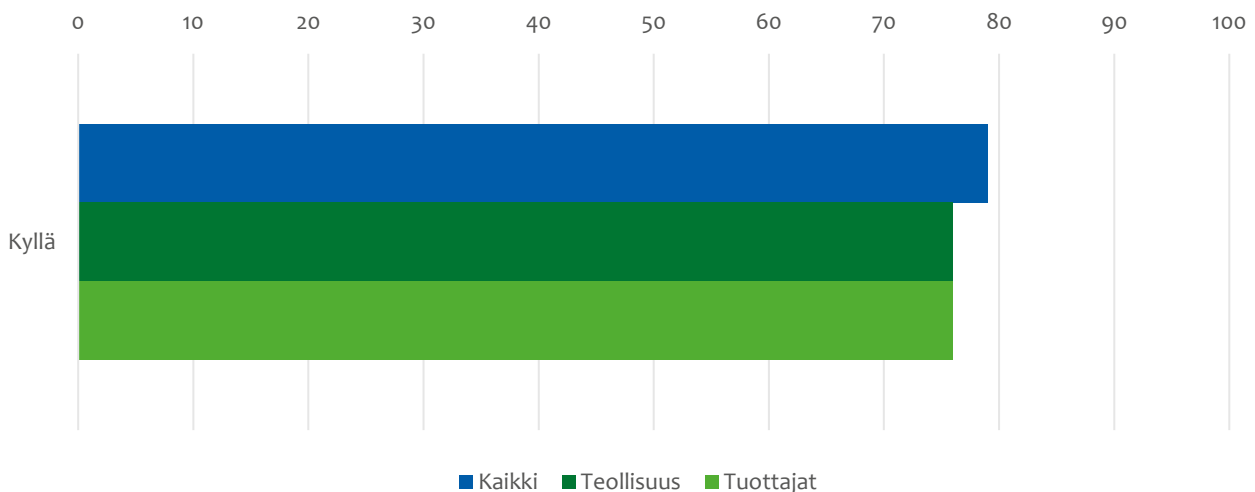
Vastaajilta kysyttiin myös, kuinka hyvin he tuntevat elintarvikemarkkinoita koskevia säännöksiä. Kysymyksessä käytettiin asteikkoa 1-5, jolla 1 tarkoittaa, ettei tunne puheena olevaa säädöstä ollenkaan ja 5 tarkoittaa, että tuntee säädöksen erittäin hyvin. Elintarvikemarkkinalaki tunnettiin paremmin kuin EU:n kauppatapadirektiivi tai EU:n markkinajärjestelyasetus. Kaikkien tunnettuus oli kuitenkin melko matalalla, sillä elintarvikemarkkinalain keskimääräinen tunnettuus oli 2,4, EU:n kauppatapadirektiivillä vastaava arvio oli 2,1 ja EU:n markkinajärjestelyasetuksella 1,8. Teollisuuden parissa työskentelevät vastaajat tunsivat kauppatapadirektiivin hieman tuottajavastaaja paremmin, kun markkinajärjestelyasetuksen osalta tilanne oli päinvastainen.

Kuinka hyvin tunnet seuraavat säädökset? (1=en ollenkaan, ..., 5=erittäin hyvin)

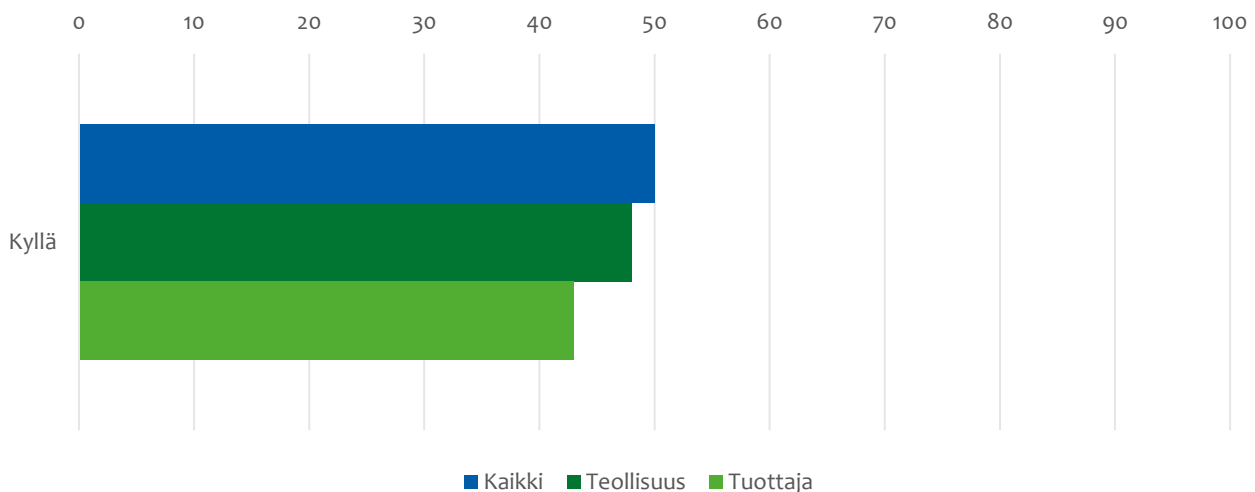
Elintarvikemarkkinavaltuutetun tunnettuus

Vastaajilta kysyttiin, tietävätkö he, että Suomessa toimii elintarvikemarkkinavaltuutettu, joka valvoo elintarvikemarkkinalain noudattamista. Kaikista vastaajista 79 % kertoi tietävänsä elintarvikemarkkinavaltuutetusta. Valtuutettu oli yhtä tunnettu tuottajien ja teollisuudessa työskentelevien keskuudessa. Valtuutetun tunnettuus oli kumpaankin ryhmään kuuluvien vastaajien parissa 76 %. Muut vastaajat siis tunsivat valtuutetun hieman tuottajia ja teollisuuden parissa työskenteleviä paremmin.

Tiesitkö, että Suomessa toimii elintarvikemarkkinavaltuutettu, joka valvoo elintarvikemarkkinalain noudattamista?

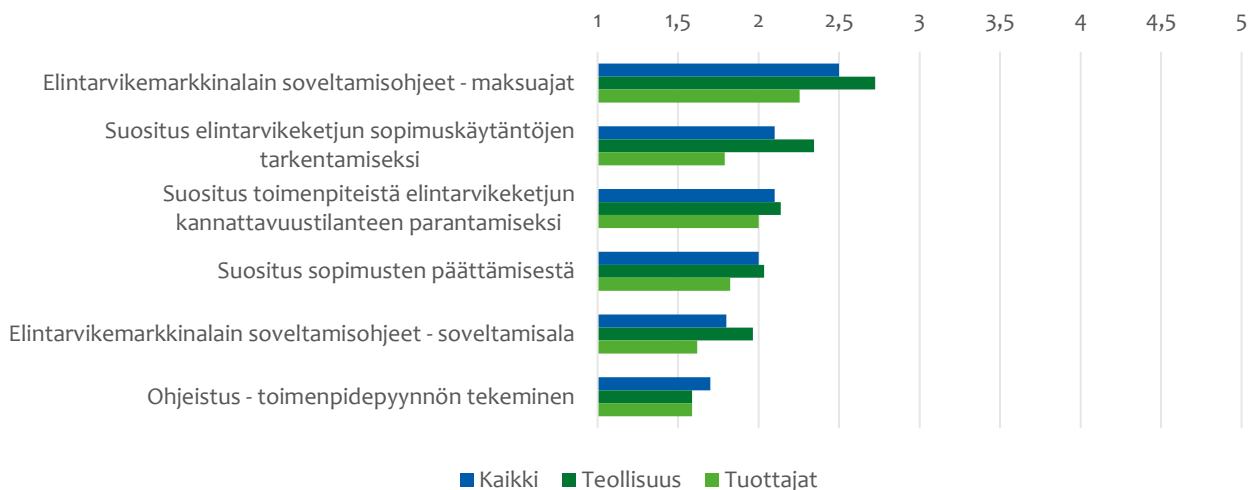
Kyselyn vastaajilta kysyttiin myös, tietävätkö he mitä elintarvikemarkkinavaltuutettu tekee. Kaikista vastaajista 50 % kertoi tietävänsä jotain elintarvikemarkkinavaltuutetun toiminnasta. Valtuutetun toimintaa tunsivat paremmin teollisuudessa työskentelevät vastaajat (48 %) kuin alkutuotannon parissa työskentelevät (43 %). Myös valtuutetun toiminnan tunnettuus oli siis muiden vastaajien keskuudessa hieman suurempi, kuin teollisuuden ja alkutuotannon parissa työskentelevien keskuudessa.

Tiedätkö jotain elintarvikemarkkinavaltuutetun toiminnasta?

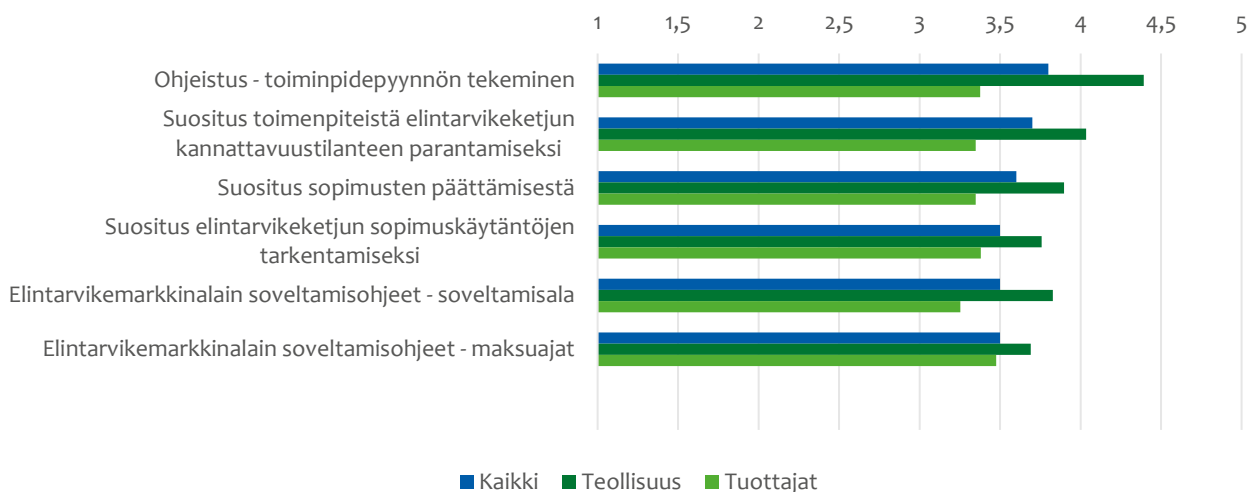
Elintarvikemarkkinavaltuutetun suosituksen ja ohjeistusten tunnettuus ja hyödyllisyys

Elintarvikemarkkinavaltuutetun antamista suosituksista ja ohjeistuksista parhaiten tunnetaan maksuaikoja koskevat elintarvikemarkkinalain soveltamisohjeet sekä suositus elintarvikeketjun sopimuskäytäntöjen tarkentamiseksi. Teollisuuden parissa työskentelevät vastaajat tuntevat kaikki suositukset ja ohjeistuksen keskimäärin tuottajavastaajia paremmin. Poikkeust tästä on tuorein ohjeistus, joka käsittelee toimenpidepyynnön tekemistä. Se tunnetaan kummassakin vastaajaryhmässä yhtä hyvin.

Kuinka hyvin tunnet seuraavat valtuutetun suositukset ja ohjeistukset? (1=en ollenkaan, ..., 5=erittäin hyvin)

Vastaajat pitivät kaikki valtuutetun suosituksia ja ohjeistuksia suunnilleen yhtä tärkeinä. Teollisuuden parissa toimivat vastaavat kuitenkin kokivat suosituksen ja ohjeistukset kautta linjan tuottajavastaajia hyödyllisemmiksi. Erityisesti ohjeistus toimenpidepyynnön tekemisestä ja suositus toimenpiteistä elintarvikeketjun kannattavuustilanteen parantamiseksi saivat teollisuuden parissa työskenteleviltä vastaajilta selvästi parempia arvioita kuin tuottajavastaajilta.

Kuinka hyödyllisinä pidät seuraavia valtuutetun suosituksia ja ohjeistuksia? (1=en ollenkaan hyödyllisenä, ..., 5=erittäin hyödyllisenä)

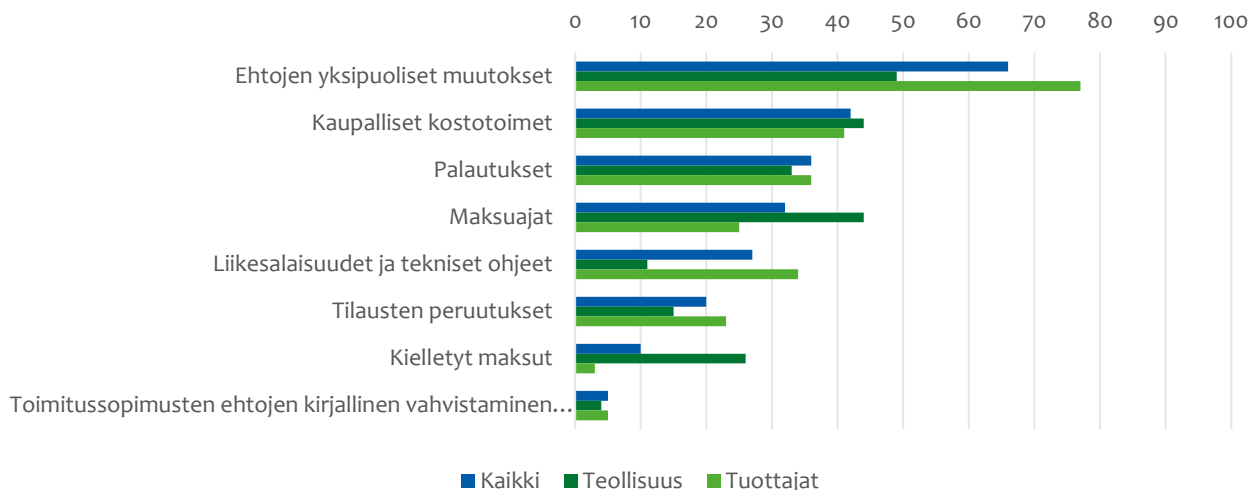
Ongelmat ja hyvien kauppatapojen vastaisen käytännöt elintarvikeketjussa

Kaikkien vastaajien mielestä yleisimmin ongelmia tai hyvien kauppatapojen vastaisia käytäntöjä esiintyy ehtojen yksipuolisiin muutoksiin, kaupallisiin kustotoimiin, palautuksiin ja maksuaikoihin liittyen. Vähiten ongelmia vastaajilla on ollut toimitussopimusten ehtojen kirjallisessa vahvistamiseen sekä kiellettyihin maksuihin liittyen.

Kyselyyn vastanneet tuottajat ovat kokeneet sopimusehtojen yksipuolisiin muutoksiin liittyviä ongelmia enemmän kuin muut vastanneet, erityisesti teollisuuden parissa työskentelevät. Myös

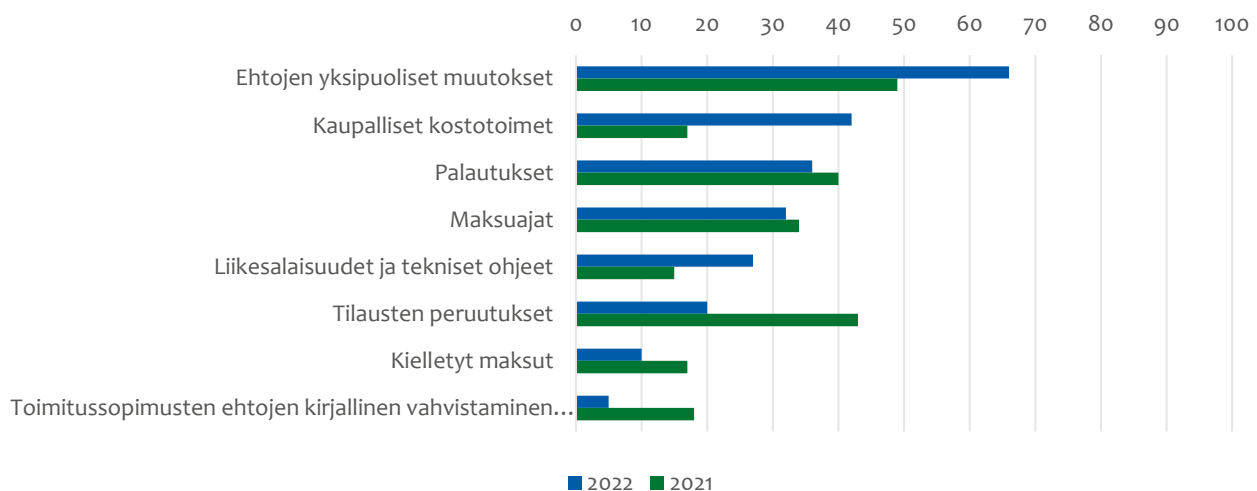
liikesalaisuuksiin ja teknisiin ohjeisiin liittyviä ongelmia on ollut selvästi enemmän alkutuotannon kuin teollisuuden parissa työskentelevillä.

Elintarviketaollisuudessa työskentelevien vastaajien vastauksissa puolestaan korostuvat maksuaikoihin liittyvät käytännöt. Lisäksi on huomionarvoista, että kiellettyihin maksuihin liittyvät ongelmat ovat teollisuuden parissa työskentelevien vastaajien vastauksissa selvästi yleisempi kuin muiden vastaajien vastauksissa.

Millä osa-alueilla elintarvikeketjussa mielestäsi esiintyy yleisimmin ongelmia tai hyvien kauppatapojen vastaisia käytäntöjä?

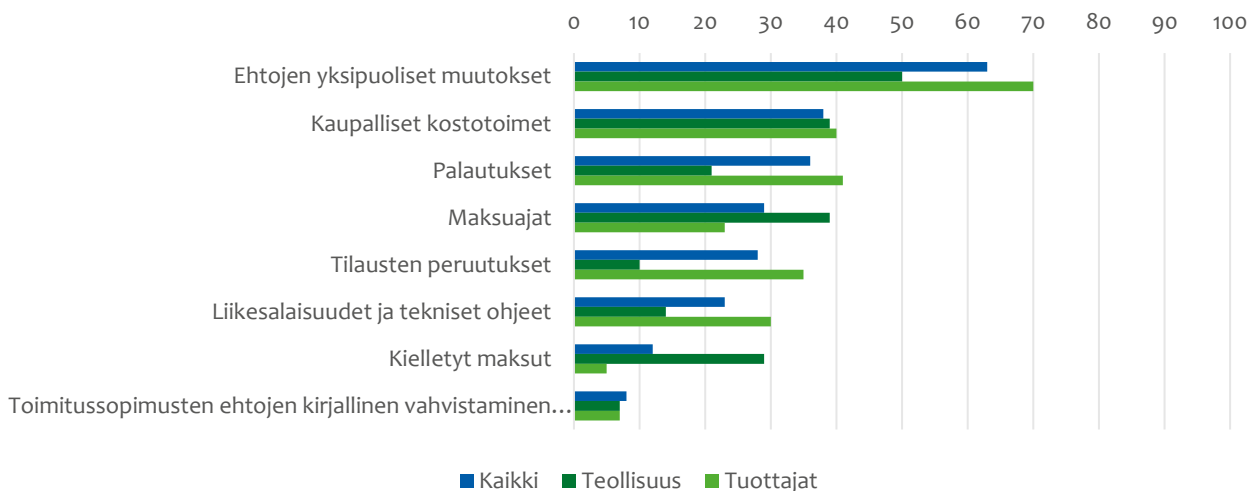
Verrattaessa tämän ja viime vuoden kyselyjen vastauksia, huomataan, että tämän vuoden vastaajat ovat kohdanneet selvästi viime vuoden vastaajia useammin ongelmia liittyen kaupallisiin kostotoimiin, ehtojen yksipuolisiin muutoksiin sekä liikesalaisuuksiin ja teknisiin ohjeisiin liittyvissä käytännöissä. Vastaavasti tilausten peruutuksiin liittyvät ongelmat olivat viime vuoden vastaajien mielestä selvästi yleisempiä kuin tämän vuoden vastaajien mielestä. Myös kiellettyihin maksuihin ja toimitussopimusten ehtojen kirjalliseen vahvistamiseen liittyviä ongelmia oli ollut viime vuoden vastaajien mielestä enemmän kuin tämän vuoden vastaajien mielestä.

Millä osa-alueilla elintarvikeketjussa mielestäsi esiintyy yleisimmin ongelmia tai hyvien kauppatapojen vastaisia käytäntöjä?

Kun vastaajilta kysytiin, mihin osa-alueisiin liittyvät ongelmat ovat merkittävimpiä, osa-alueiden järjestys pysyi lähes muuttumattomana. Ainoastaan tilausten peruutukset nousivat liikesalaisuuksien ja teknisten ohjeiden edelle. Myös vastausten yleisyys oli kaikilla osa-alueilla samalla tasolla.

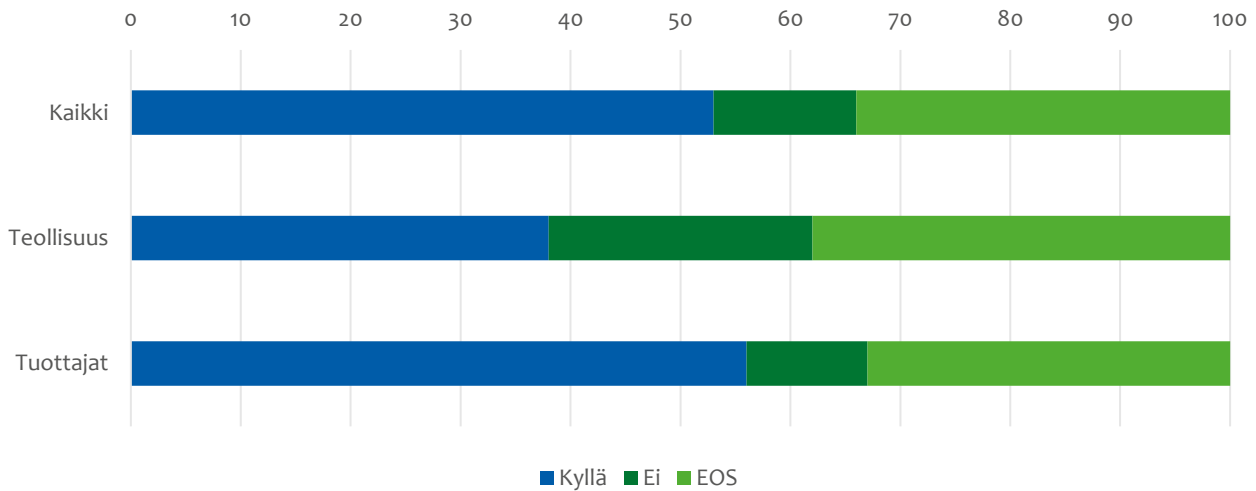
Jos verrataan alkutuotannon ja teollisuuden parissa työskentelevien vastaajien vastauksia, huomataan, että teollisuuden parissa työskentelevien vastaajien mielestä palautuksiin ja peruutuksiin liittyvät ongelmat ovat merkitykseltään vähäisempiä. Tuottajilla vastaavasti ehtojen yksipuoliset muutokset olivat hieman useammin yleisiä kuin merkittäviä ja palautukset taas hieman useammin merkittäviä kuin yleisiä.

Millä osa-alueilla elintarvikeketjussa mielestäsi esiintyy merkittävimpiä ongelmia tai hyvien kauppatapojen vastaisia käytäntöjä?

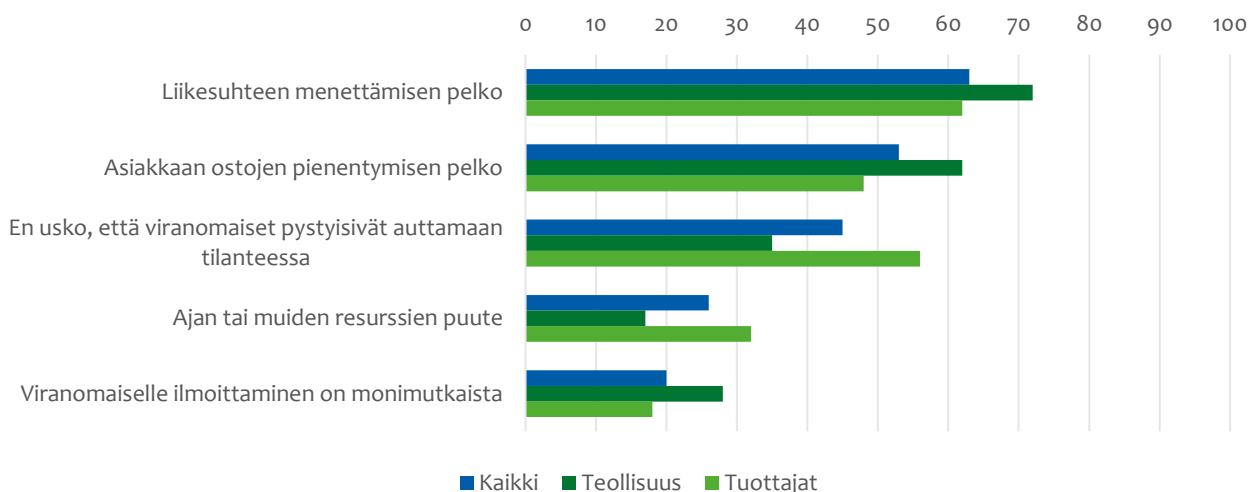
Toimenpidepyynnön tekeminen elintarvikemarkkinavaltuutetulle

Kaikista vastaajista hieman yli puolet (53 %) voisivat ajatella tekevänsä toimenpidepyynnön elintarvikemarkkinavaltuutetulle. Vastaavasti 13 % kaikista vastaajista kertoi, ettei voisi ajatella toimenpidepyynnön tekemistä. Merkittävä osuus vastaajista, 34 %, ei osannut sanoa, voisiko ajatella toimenpidepyynnön tekemistä. Tämä saattaa johtua osin siitä, että monille toimijoille tilanne on niin etäinen, ettei sitä osata edes ajatella tai ei tiedetä, mitä toimenpidepyynnön tekeminen elintarvikemarkkinavaltuutetulle tarkoittaa. Kyselyyn vastanneista tuottajista yli puolet (56 %) voisi ajatella tekevänsä toimenpidepyynnön valtuutetulle, kun teollisuudessa työskentelevistä vastaajista vastaava osuus oli merkittävästi pienempi, eli 38 %. Vastaavasti vastanneista teollisuuden edustajista 24 % vastasi ei, kun tuottajista ei vastasi ainoastaan 11 %. Teollisuuden parissa työskentelevistä vastaajista 38 % vastasi kysymykseen en osaa sanoa, tuottajavastaajista vastaava osuus oli 33 %.

Voisitko ajatella tekeväsi elintarvikemarkkinavaltuutetulle toimenpidepyynnön?

Kun vastaajilta kysyttiin, mitä esteitä toimienpidepyynnön tekemiselle elintarvikemarkkinavaltuutetulle voisi olla, yleisimpiä esteitä olivat liikesuhteen menettämisen pelko, asiakkaan ostojen pientymisen pelko ja se, että vastaajat eivät usko, että viranomaiset pystyisivät auttamaan tilanteessa.

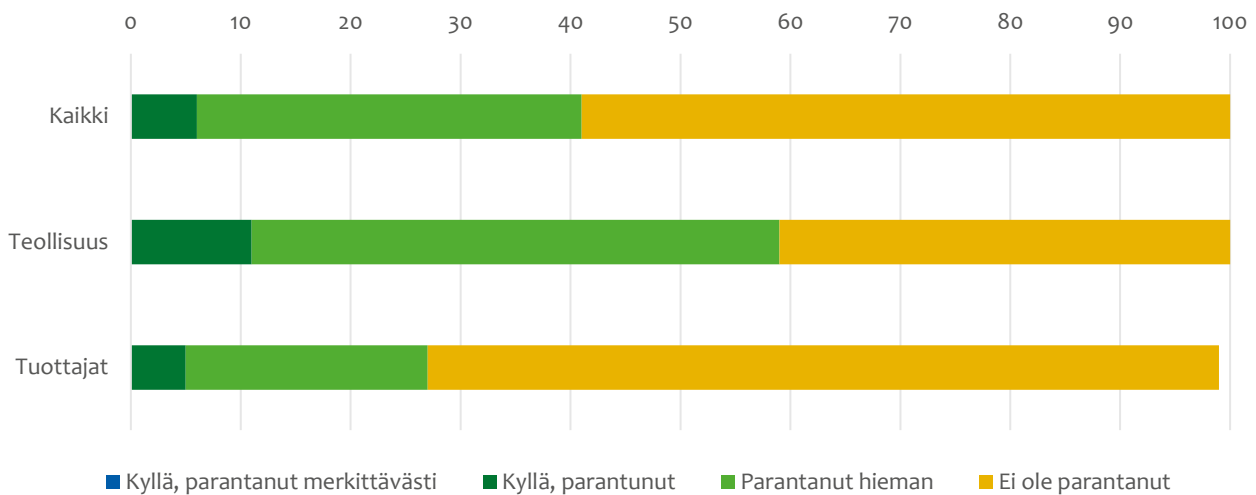

Mitä esteitä toimenpidepyynnön tekemiselle elintarvikemarkkinavaltuutetulle mielestäsi voisi olla?

Teollisuuden parissa työskentelevät vastaajat pelkäsivät hieman tuottajia enemmän sekä liikesuhteen menettämistä että asiakkaan ostojen pientymistä. Epäusko viranomaisten kykyyn auttaa puolestaan oli tuottajavastaajien mielestä selvästi useammin esteenä toimenpidepyynnön tekemiselle kuin teollisuuden parissa työskentelevien mielestä.

Elintarvikemarkkinalain vaikutukset elintarvikeketjun toimintaan

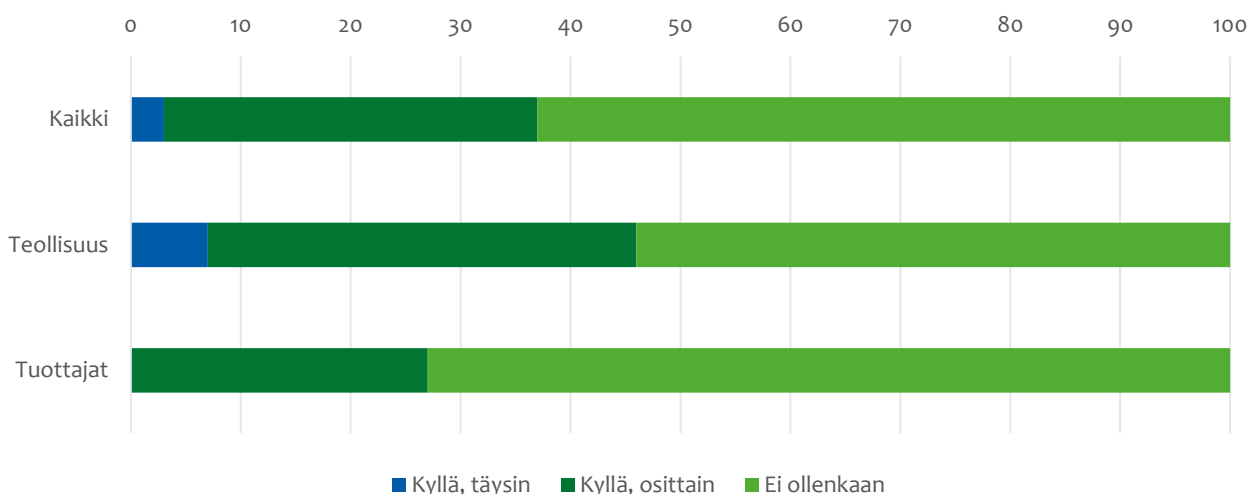
Yksikään vastaaja ei koe, että elintarvikemarkkinalaki on parantanut tavarantoimittajien asemaa elintarvikeketjussa merkittävästi. Kaikista vastaajista 41 % oli kuitenkin sitä mieltä, että elintarvikemarkkinalaki on parantanut tavarantoimittajien asemaa elintarvikeketjussa ainakin hieman.

Onko elintarvikemarkkinalaki mielestäsi parantanut tavarantoimittajien asemaa elintarvikeketjussa?

Teollisuuden parissa työskentelevät vastaajat kokevat selvästi tuottajavastaajia useammin, että laki on parantanut tavarantoimittajien asemaa. Teollisuuden parissa työskentelevistä vastaajista 41 % oli sitä mieltä, että laki ei ole parantanut tavarantoimittajien asemaa, kun kyselyyn vastanneista tuottajista vastaava osuus oli peräti 72 %.

Kaikista vastaajista 3 % oli sitä mieltä, että ostajat elintarvikeketjussa ovat parantaneet toimintatapojaan tai sopimusehtojaan lain myötä täysin. 34 % vastaajista oli sitä mieltä, että toimintatapoja tai sopimusehdoja on parannettu osittain. Suurin osa vastaajista, 63 %, oli kuitenkin sitä mieltä, että ostajat eivät ole parantaneet tapojaan. Teollisuuden parissa toimivat vastaajat kokivat hieman tuottajavastaajia useammin, että ostajien toimintatavat tai sopimusehdot ovat parantuneet uuden lain myötä. Teollisuuden parissa toimivista vastaajista 7 % oli sitä mieltä, että ostajien toimintatavat ja sopimusehdot ovat parantuneet täysin, kun tuottajavastaajista kukaan ei ollut sitä mieltä.

Ovatko ostajat elintarvikeketjussa mielestäsi parantaneet toimintatapojaan tai sopimusehtojaan uuden lain myötä?

POHDINTAA

Tuloksia tulkittaessa on tärkeää pitää mielessä, että kyselyn rajoitusten takia tuloksia ei voida yleistää. Tulosten perusteella ei siten voida tehdä eroja eri vastaajaryhmien eikä eri vuosien vastaajien välille kokonaistasolla. Ei siis myöskään voida päätellä, että tuloksissa näkyvät muutokset kuvaisivat kokonaistasolla tapahtuneita muutoksia. Kyselyn tulokset kertovat vain kyselyyn vastaneiden näkemyksistä. Ne ovat silti hyödyllistä, neuvoa-antavaa tietoa.

Kyselyn perusteella elintarvikemarkkinavaltuutettu tunnetaan alalla melko hyvin. Sen sijaan markkinoita ja elintarvikemarkkinavaltuutetun toimintaa sääteleviä säännöksiä ei tunneta kovin hyvin. Elintarvikemarkkinalain olemassaolo tiedetään, mutta sen sisältöä ei tunneta kuin pintapuolisesti. Valtuutetun toiminnassa on tarpeen keskittyä lisäämään lain tunnettuutta ja alan toimijoiden ymmärrystä siitä, miten laki ja muut säännökset vaikuttavat heidän toimintaansa ja toimintaympäristöönsä.

Elintarvikemarkkinavaltuutetun antamia suosituksia ja ohjeistuksia pidetään suhteellisen hyödyllisinä. Niiden tunnettuudessa on kuitenkin roimasti parantamisen varaa. Koska suosituksia ja ohjeistuksia pidetään hyödyllisinä, niitä on perusteltua antaa jatkossakin. Niiden tunnettuuden lisäämiseksi on tehtävä paljon töitä, että niiden koettu hyödyllisyys toteutuu.

Sekä yleisimpiä että vakavimpia ongelmia liittyy sopimusehtojen yksipuolisiin muutoksiin, kaupallisiin kostotoimiin, toimitettujen tuotteiden palautuksiin ja maksuaikoihin. Ehtojen yksipuoliset muutokset ja palautukset ovat ongelmallisia erityisesti tuottajille, kun maksuaikoihin liittyvät ongelmat korostuvat elintarviketeollisuuden parissa työskentelevien vastaajien vastauksissa. Valtuutetun työssä on perusteltua kiinnittää erityistä huomiota näihin aihepiireihin liittyviin asioihin.

Suhteellisen pieni osuus vastaajista sanoi, ettei voisi ajatella tekevänsä toimenpidepyyntöä elintarvikemarkkinavaltuutetulle. Toisaalta merkittävä osa vastaajista ei osannut sanoa, voisiko ajatella toimenpidepyynnön tekemistä. Merkittävimpiä esteitä toimenpidepyynnön tekemiselle ovat pelot siitä, että toimenpidepyynnöstä seuraisi ostojen pienentymistä tai jopa liikesuhteen menettäminen. Erityisesti tuottajien mielestä viranomaisilla ei myöskään ole kykyä auttaa tilanteessa. Esteet tehdä toimenpidepyyntöjä madaltuisivat, jos ketjun toimijoiden välistä luottamusta pystyttäisiin lisäämään. Valtuutetun on työssään pyrittävä edesauttamaan sitä.

Merkittävä osa vastaajista kokee, että elintarvikemarkkinalailla on ollut myönteisiä vaikutuksia ketjun kauppapoihin. Vaikutukset ovat vielä kuitenkin maltillisia. Teollisuuden parissa työskentelevät vastaajat kokevat tuottajavastaajia useammin, että lailla on ollut myönteisiä vaikutuksia.

Kysely on tarkoitus toistaa vuosittain. Toistettavien kyselyjen avulla seurataan, miten valtuutetun tunnettuus sekä toimijoiden näkemykset elintarvikemarkkinalaista ja sen vaikutuksista markkinoiden toimintaan muuttuvat ajan mittaan.

Elintarvikemarkkinavaltuutetun toimisto / PL 200 / 00027 RUOKAVIRASTO
Livsmedelsmarknadsombudsmannens byrå / PB 200 / 00027 LIVSMEDELSVERKET
The Office of the Food Market Ombudsman / P.O. Box 200 / FI-00027 FINNISH FOOD AUTHORITY, FINLAND
+358 29 520 55 33 etmv@etmv.fi www.elintarvikemarkkinat.fi

